

Sztuka spowiadania. Poradnik dla księży, red. J. Augustyn, S. Cyran, Wydawnictwo WAM, Kraków 2005, ss. 456.

Kolejna książka z serii *Psychologia i formacja*, proponowana przez Wydawnictwo Apostolstwa Modlitwy Księży Jezuitów z Krakowa, adresowana jest przede wszystkim do kandydatów do kapłaństwa i duszpasterzy. Jest ona owocem sympozjum poświęconego sakramentowi pojednania pt. „Najpiękniejsza i najtrudniejsza posługa”, które odbyło się w listopadzie 2004 roku w Gródku nad Dunajcem. Sympozjum zostało zorganizowane we współpracy jezuickiego kwartalnika „Życie Duchowe” i Centrum Rekolekcyjno-Formacyjnego Diecezji Tarnowskiej. Jego uczestnicy mogli nie tylko wysłuchać wykładów i dyskutować o spowiedzi, ale także podzielić się swoim duszpasterskim doświadczeniem posługi w konfesjonale. Ponieważ refleksja na ten temat jest ciągle bardzo potrzebna, dlatego dobrze się stało, że organizatorzy postanowili opublikować materiały z tego spotkania, wzbogacając je o kolejne teksty dotyczące sakramentu pokuty i pojednania, w tym także kilka przemówień Jana Pawła II.

Książka została podzielona na pięć części: 1. *Spowiedź jako sakrament*, 2. *Spowiednik sługą pojednania*, 3. *Spowiedź sakramentem dla każdego*, 4. *Spowiedź pomocą grzesznemu i poranionemu człowiekowi*, 5. *Spowiedź jako zwieńczenie rachunku sumienia*. Każda z nich składa się z kilku artykułów. Pierwszą część, poświęconą spowiedzi jako sakramentowi, rozpoczynają cztery przemówienia Jana Pawła II skierowane podczas dorocznych spotkań z członkami Penitencjarii Apostolskiej, spowiednikami i uczestnikami kursów dla spowiedników. Przemówienia te poświęcone zostały posłudze kapłańskiej w sakramencie pojednania (1993), darowi miłosierdzia Bożego w sakramencie pokuty (1996), formacji prawego sumienia (1997) oraz roli tego sakramentu w życiu Kościoła (1998).

Ks. Raymond Maloney SJ proponuje czytelnikowi oparte na Piśmie Świętym *rozważania o sakramencie pojednania*. Punktem wyjścia są trzy sposoby podejścia do grzechu: ucieczka od prawdy o grzechu, lękliwa koncentracja na nim oraz wynikające z nauki Jezusa Chrystusa właściwe ujęcie grzechu. Następnie omówiona jest potrzeba pojednania w perspektywie prawdy o zmartwychwstaniu oraz nakazu miłości aż po miłość nieprzyjaciół. Pojednanie to dokonuje się na trzech płaszczyznach i obejmuje pojednanie z Bogiem, z ludźmi i z sobą samym. Wreszcie przedstawiona jest droga skruszonego grzesznika, którą wyznacza żal, wyznanie grzechów i zadośćuczynienie. Prowadzi ona do uzdrowienia i przemiany serca, wewnętrznego pokoju i pojednania z Trójcą Świętą, w imię której otrzymuje się sakramentalne przebaczenie grzechów.

Tematem kolejnego artykułu jest *istota spowiedzi*. Jej nieznamość jest zdaniem o. Cristoforo Squarise OFMCon podstawową przyczyną kryzysu sakramentu pokuty i pojednania. Ten kryzys zakorzeniony jest w osobistym doświadczeniu obrazu Boga oraz w rozumieniu grzechu. Tłem dla omówienia współczesnych problemów z winą-grzechem jest zwrócenie uwagi na trzy grupy ludzi reprezentujące różne modele wiary i religijności. Pierwsza grupa to ludzie obojętni na autentyczne wartości życia i żyjące w narcystycznej izolacji. Do drugiej należą ludzie otwarci na problem religijny, których praktyki religijne mają jednak charakter zewnętrzny, bez większego wpływu na życie. Trzecią grupę stanowią osoby dojrzałe w wierze, o autentycznych motywacjach religijnych integrujących całe życie. Następnie Autor zwraca uwagę na różne poziomy doświadczenia winy-grzechu: poziom psychologiczny, poziom egzystencjalny i poziom wiary, które łączą się w każdym człowieku w sposób bardzo zróżnicowany. Podkreśla potrzebę ponownego odkrycia różnych form celebracji pokutnej oraz samej istoty sakramentu pojednania jako doświadczenia miłosierdzia Bożego objawionego w zwiędłym krzyżu Jezusa.

Spowiedź, czyli przekonywanie o grzechu i miłości ukazuje ks. Dariusz Kowalczyk SJ. Zastanawia się najpierw nad kryzysem sakramentu pokuty i pojednania związanym z zanikiem poczucia grzechu. Zwraca uwagę na bezdroża nadmiernego akcentowania prawdy o grzechu jako ciemnej strony ludzkiego życia z jednej strony i głoszenia bezgrzeszności człowieka z drugiej. Wskazuje też na niebezpieczeństwo jedynie horyzontalnego traktowania spowiedzi jako środka oczyszczenia i uspokojenia sumienia, podczas gdy prawdziwym sercem sakramentu, tak wyraźnie podkreślanym w pierwotnym chrześcijaństwie, jest nawrócenie. Kolejną kwestią jest przyjęcie przez wiernych prawdy społecznym i eklezyjalnym wymiarze zarówno grzechu, jak i pojednania. Środkiem służącym realizacji tego zadania są ciągle niedoceniane wspólne liturgie pokutne. Jedynie gło-

szenie słowa Bożego, które stanowi centrum tej liturgii, może przyczynić się do prawdziwego nawrócenia. Z wezwaniem samego Boga związana jest bowiem łaska, która je umożliwia, z jednej strony przekonując o grzechu, a z drugiej uwalniając od neurotycznego lęku przed karzącym Bogiem. Dlatego troska o sakrament pokuty w Kościele winna być przede wszystkim troską o kształt przepowiadania kerygmatu chrześcijańskiego – dobrej nowiny o Krzyżu i zmartwychwstaniu Jezusa z Nazaretu.

Ks. Alojzy Drożdż podejmuje temat *kompetencji teologicznej w sakramencie pokuty*. Na ten aspekt związany z posługą spowiednika, który został wyraźnie podkreślony w nowym *Ordo Paenitentiae*, składają się następujące elementy: deontologia spowiednika, integralna wiedza teologiczna permanentnie poszerzana oraz nieustanny rozwój duchowy spowiednika. Wskazując na aktualny problem recepcji soteriologii i sakramentologii Autor zwraca uwagę na potrzebę znajomości zła-choroby człowieka zarówno w świetle Biblii, jak i we współczesnej kulturze, m. in. nowego języka opisującego zło. To ujęcie problemu od strony negatywnej dopełnia następnie pozytywną propozycją odpowiedzi na pytanie, jak dziś mówić o złu i grzechu. Kompetencja kapłana dotyczy tu trzech etapów. Jest to etap miłosierdzia, gdzie jest on służą przebaczenia, etap ewangelizacji, której dzieło wypełnia on jako nauczyciel i świadek wiary oraz etap eucharystyczny, który dla spowiednika i penitenta jest drogą do pełnej Komunii z Chrystusem.

Sakrament pokuty i pojednania w aktualnych warunkach Kościoła w Polsce to temat zamykający pierwszą część poradnika. Ks. Ignacy Bokwa wskazuje m. in. na liczne czynniki, które przyczyniają się do spychania doświadczenia winy na obrzeża ludzkiej świadomości i zdejmują osobistą odpowiedzialność z człowieka. Autentycznemu nawróceniu przeszkadzają traktowanie wolności jako absolutnej swobody i zupełnej dowolności, nierealistyczne mniemanie, że jedna dobra spowiedź może załatwić problem ludzkiej grzeszności, bez konieczności cierpliwego i systematycznego kroczenia drogą sakramentu pokuty i pojednania. W polskie oblicze kryzysu tego sakramentu wpisuje się ciągle m. in. fałszywy, przesadny lęk przed grzechem, niedostateczne wychowanie do osobistego wyznania grzechów, które uwzględni także sposób spełniania obowiązków rodzicielskich, rodzinnych, zawodowych, społecznych i politycznych. Ciągle słaba jest świadomość społecznego wymiaru grzechu i pokuty. Szkodliwy jest także często spotykany automatyzm w nakładaniu i spełnianiu pokuty sakramentalnej. Na tym tle Autor zwraca uwagę na konieczność wykorzystania różnych dostępnych w Kościele form pojednania, na lepsze stworzenie zewnętrznych warunków celebracji oraz na wprowadzanie w życie postulatów Soboru Watykańskiego II odnośnie pokuty, w szczególności akcentowania eklezjalnego wymiaru tego sakramentu.

W drugiej części poradnika ks. Józef Augustyn SJ zwraca uwagę na niektóre elementy *najtrudniejszej i najpiękniejszej posługi*, w której spowiednik jest świadkiem intymnego dialogu człowieka grzesznika z Bogiem Ojcem. Są nimi niezwykle podwójne zaufanie ze strony Chrystusa i ze strony penitenta, znaczenie ludzkiego doświadczenia spowiednika i jego wiary, szacunek dla wolności penitentów i delikatność wobec nich. Autor odwołuje się do wypowiedzi Jana Pawła II wskazując na obowiązek spowiednika, aby ułatwić penitentowi wyznanie grzechów, ofiarowanie mu odpowiedniej ilości czasu, cierpliwości i pogody ducha, posiadanie kompetencji i nieustanne podnoszenie swoich kwalifikacji. Tekst kończy przypomnienie zachęty skierowanej do młodych księży, aby w trudniejszych przypadkach umieli z pokorą odesłać penitenta do bardziej doświadczonego spowiednika lub umówić się z nim na kolejne spotkanie, do którego będą się mogli lepiej przygotować. Obok kwestii szczegółowych, do istoty tego dobrego przygotowania należeć będzie najpierw osobiste czerpanie ze źródła łaski i świętości jakim jest sakrament pokuty i pojednania.

Ks. Marek Dziewiecki omawia *kompetencje spowiednika w rozumieniu penitenta*. Ze względu na władzę i związaną z nią niezwykle odpowiedzialność od spowiednika wymaga się nie tylko kompetencji teologicznych, ale także wiedzy z zakresu antropologii i innych nauk o człowieku. W szczególności chodzi o docenienie dorobku współczesnej psychologii w zakresie wyjaśniania świadomych i nieświadomych procesów psychicznych w człowieku. Dojrzały spowiednik musi najpierw dobrze rozumieć samego siebie – swoje myśli, przeżycia, motywacje, pragnienia i zachowania. Musi być wolny od mechanizmów obronnych, zwłaszcza od projekcji, czyli przerzucania na innych tego, co przeżywa on sam. Zadaniem spowiednika będzie tworzenie klimatu bezpieczeństwa, gdyż spowiedź jest miejscem, w którym penitent otwiera się przed Bogiem i przed kapłanem m. in. w sprawach najbardziej intymnych przeżyć i zachowań, ograniczeń, słabości czy zniewoleń. Powinien on też realistycznie rozumieć penitenta i pomagać mu w zrozumieniu samego siebie oraz w unikaniu skrajnych ocen i postaw. Chodzi o zbytnią pobłażliwość i naiwne usprawiedliwianie się z jednej strony oraz o przesadnie surową ocenę czy wręcz skrupulanctwo z drugiej strony. Pomoc spowiednika ma służyć m. in. odnajdywaniu prawdziwych motywów żalu za grzechy, a ostatecznie kształtowaniu dojrzałych sumień penitentów.

Odpowiedzi na tytułowe pytanie: *jak spotkać się z penitentem?* poszukuje ks. Krzysztof Wons SDS, prowadząc refleksję drogą *od przyjęcia prawdy o grzechu do przyjęcia przebaczenia i pokoju*. Zwraca w niej uwagę na kwestię pokory grzesznego spowiednika, potrzebę bliższego kontaktu z penitentem, któremu przeszkadza brak czasu i pośpiech. W perspektywie biblijnej ukazuje Bożą peda-

gogię, która bazuje na naturze, potrzebę pomocy penitentowi w przeżyciu bólu z powodu grzechu oraz w przyjęciu przebaczenia i pokoju. Ks. Dariusz Kowalczyk SJ omawia *wyznaczanie „pokuty” w konfesjonale*, a ks. Witold Adamczewski SJ *wybrane zagadnienia prawa w konfesjonale*.

Tę część książki kończy refleksja poświęcona postępowi biomedycyny, który – otwierając nowe możliwości terapii – stwarza także nowe dylematy moralne, coraz bardziej znajdujące odbicie w praktyce sakramentu pokuty. Wymaga to od spowiedników poszerzenia swojej wiedzy bioetycznej, znajomości i umiejętności stosowania podstawowych przesłanek natury antropologiczno-aksjologicznej do poszczególnych przypadków. Odwołując się do dokumentów Kościoła, w szczególności do wypowiedzi Jana Pawła II, Autor omawia najbardziej aktualne kwestie: nowoczesną antykoncepcję hormonalną, sztuczną prokreację, klonowanie i komórki macierzyste, ksenotransplantacje oraz kryterium śmierci człowieka jako dawcy organów do przeszczepów.

Trzecia część poradnika poświęcona jest spowiedzi poszczególnych grup penitentów. Ks. Janusz Królikowski omawia *spowiedź dzieci* akcentując *teologiczne aspekty praktyki*. Ks. Jerzy Smoleń odpowiada na pytanie: *jak dzisiaj spowiadać ludzi młodych?* Kolejnymi kwestiami są: *spowiedź narzeczonych i małżonków* prezentowana przez ks. Jana Orzeszynę oraz *zasady spowiedzi małżonków według „Vademecum dla spowiedników”*, które omawia o. Ksawery Knotz OFM Cap. O. Andrzej Derdziuk OFM Cap przedstawia *sprawowanie sakramentu pojednania wobec sióstr zakonnych*. Zwraca uwagę na miejsce sakramentu pojednania w życiu osób konsekrowanych, wskazuje na specyficzne cechy psychiki kobiecej, oczekiwania sióstr dotyczące osoby i posługi spowiednika, sposób sprawowania sakramentu i niektóre sytuacje spotykane w konfesjonale.

Inną specyficzną grupę penitentów, omawianą przez ks. Mirosława Cholewę stanowią *kandydaci do kapłaństwa*. O specyfice tej stanowi zarówno środowisko seminaryjne jako miejsce duchowego wzrostu przyszłych kapłanów, jak i powołanie do celibatu, oraz fakt, że oni kiedyś będą spowiednikami i ojcami duchowymi innych. Sprawa dyskrecji w zamkniętym środowisku seminaryjnym wymaga od spowiednika dodatkowo pewnego dystansu od zewnętrznych wychowawców, żeby nie dawać nawet pozoru niedyskrecji. Inne podkreślone kwestie to dostępność, traktowanie kleryków tak, aby nikogo nie faworyzować ani nie odrzucać, nie zwalniać ich z osobistej odpowiedzialności, być dla nich ojcem i matką, szukając równowagi pomiędzy stawianymi wymaganiami a ofiarowanym ciepłem i wsparciem. Kompetentne sprawowanie posługi domaga się też od spowiednika, by chronił się przed rutyną, poznawał i respektował własne granice, w szczególności granice swoich kompetencji psychologicznych. Na koniec podkreślona zo-

stała konieczność troski o trzy przestrzenie w relacji między spowiednikiem a penitentem: wiary i modlitwy, zaufania oraz wolności.

W artykule ukazującym relację pomiędzy *posługą spowiedzi a nawróceniem osobistym księdza* ks. Zdzisław Kroplewski podkreśla potrzebę osobistej wiary kapłana w miłość Boga do człowieka jako podstawowy element nawrócenia. Przedstawia księdza jako grzesznika, któremu została udzielona władza przebaczenia, omawia niektóre trudności kapłana na drodze do nawrócenia, a na koniec poddaje pod refleksję katalog grzechów współczesnego księdza. W tym katalogu – ze swej natury niepełnym – znaleźć można: tendencję do wygodnictwa, chęć szybkiego posiadania wielu dóbr materialnych, w tym najnowocześniejszych zdobyczy kultury i techniki, lenistwo w zaangażowaniu duszpasterskim i bylejałość w spełnianiu zadań pastoralnych, nieumiejętność zmiany mentalności w patrzeniu na siebie i współczesny świat, zamknięcie się we własnych stereotypach, zgoda na własną bylejałość, oziębłość, letniość, a w końcu zgoda na własny grzech i podwójne życie.

Ostatnią kwestią w tej części poradnika jest odpowiedź na pytanie, *jak spowiadać chrześcijan tradycji wschodniej?* Ks. Marek Blaza przedstawia najpierw krótko teologię sakramentu pokuty na Wschodzie. Następnie omawia sprawę upoważnienia do spowiadania chrześcijan wschodnich, zarówno katolików, jak i niekatolików wschodnich. Praktyczne uwagi dotyczą m. in. spowiadania się przez penitentów nie tylko z grzechów, ale też i z pokus, co wynika z formacji sumień, ich odniesienia do przestrzegania postu, częstotliwości spowiadania się związanej z szacunkiem dla Eucharystii, także spowiadania się kapłanów – mnichów czy celibatariuszy oraz kapłanów żonatych. Omówione zostały także pokuty wyznaczane chrześcijanom tradycji wschodniej oraz ograniczenia władzy rozgrzeszania tych chrześcijan.

Część czwarta poradnika ukazuje leczniczy aspekt spowiedzi. Ks. Bogusław Szpakowski SAC omawia *spowiadanie ludzi w szczególnie trudnych sytuacjach życia*. Wychodząc od zjawiska kryzysu i możliwości spowiednika rozpoznania go u penitenta, rozważa sytuację straty bliskiej osoby, doświadczenie aborcji, przewlekłej choroby nowotworowej, problem homoseksualizmu, nerwicowych zaburzeń emocjonalnych oraz depresji. Ks. Jacek Prusak SJ podejmuje temat *krzywdy w konfesjonale*. Wskazując na jej wymiar duchowy i znaczenie dla dalszego przeżywania wiary, podkreśla konieczność przyjęcia perspektywy penitenta, aby go zrozumieć i rzeczywiście mu pomóc. Następnie rozważa różne sytuacje i przypadki krzywd zadanych penitentowi, uwarunkowania związane z penitentami prowadzące do wypaczonych form spowiedzi oraz terapeutyczną rolę spowiednika. W kolejnym artykule, poświęconym relacji *psychoterapia a spowiedź* o. Józef

Augustyn dokonuje wyraźnego rozróżnienia płaszczyzn, których dotyczą te dwie formy pomocy człowiekowi. Pokazuje na czym polega zdrowa psychologia, z której powinien korzystać także spowiednik oraz jaką psychoterapię może on polecić penitentom, gdy tego wymaga ich stan psychiczny. Na koniec formułuje on wysokie wymagania w stosunku do terapeutów, jak i spowiedników, tak by mogli oni faktycznie stawać się artystami duszy.

Ostatnia część poradnika poświęcona jest rachunkowi sumienia, który przygotowuje do spowiedzi. Ks. Wacław Królikowski SJ omawia go w kontekście *spowiedzi generalnej w ujęciu ignacjańskim*. Ks. Henryk Ciereszko ukazuje postać *wzorowego spowiednika* jakim był ks. *Michał Sopoćko*, spowiednik świętej siostry Faustyny. Na *codzienny rachunek sumienia*, jego znaczenie i konkretny sposób przeprowadzania zwraca uwagę ks. Krzysztof Osuch SJ. Refleksję tę dopełnia umieszczona na końcu poradnika *propozycja rachunku sumienia* przygotowana przez ks. Stanisława Cyrana. Autor zwraca w niej uwagę, by penitent liczył na łaskę Bożą, rachunek sumienia traktował przede wszystkim jako spotkanie z Jezusem, prosił o dar poznania nie tylko grzechów, ale także ich korzeni, odkrywał związek między grzechem a cierpieniem. Pytania, które rodzą się w świetle lektury Słowa Bożego, obejmować powinny stosunek penitenta do Boga (wiera, nadzieja i miłość), miłość bliźniego, zwłaszcza w aspekcie przebaczenia, życie rodzinne i społeczne, a wreszcie miłość samego siebie.

Powyższa ogólna prezentacja treści poradnika wskazuje na bogactwo tematów, z którymi może spotkać się czytelnik jednej książki. Jej pomysłodawcy i redaktorzy wyraźnie zaznaczają, że nie wyczerpuje ona problematyki spowiedniczej, ale stanowi aktualny wkład w refleksję nad sakramentem pokuty i pojednania. Ten cel poradnika został z powodzeniem osiągnięty. Wśród niewątpliwych plusów tej publikacji jest fakt, że powstała ona przy współudziale wielu praktyków, doświadczonych spowiedników i kierowników duchowych, którzy dzielą się swoją wiedzą i doświadczeniem w sposób bardzo przystępny. Jedną z cech tej publikacji, zdecydowanie pozytywną, jest odwoływanie się do osiągnięć współczesnej psychologii, z jednoczesnym wyraźnym rozróżnianiem kompetencji psychologa czy też terapeuty i kapłana spowiednika. Inna ważna sprawa, to zwracanie uwagi na poszczególnego penitenta i troska o to, by mu jak najlepiej pomóc. Dochodzi ona do głosu m. in. w uwagach na temat spowiedzi chrześcijan tradycji wschodniej. Teoretycznie niewielu kapłanów w Polsce spotka się osobiście z takimi sytuacjami, ale chodzi właśnie o konkretnego człowieka, któremu może on służyć jako szafarz sakramentu. Warto podkreślić, że przedstawione wskazówki są jasne i zwięzłe, czyli takie jakich szuka się zwykle w poradniku.

Wśród tematów nowych podjętych w ramach problematyki spowiedniczej zaproponowany został do przemyślenia rozwój biomedycyny i związane z nim dylematy moralne. To bardzo cenna propozycja, gdyż spowiednik coraz częściej będzie napotykał na nowe kwestie bioetyczne i nie powinien być tym zaskoczony. Obok spraw omówionych w artykule oraz podjętych w artykule nt. trudnych sytuacji życiowych, warto by w ramach takiego poradnika zwrócić uwagę na problem ludzi starszych – ta grupa penitentów została właściwie pominięta, na kwestię leczenia bólu, stosowania uporczywej terapii, a także eutanazji. Społeczna dyskusja na ten ostatni temat toczy się przecież i będzie przybierać na sile, a konkretne sytuacje i dylematy moralne znajdą swoje odbicie w rozmowach z duszpasterzami i w spowiedziach.

W ramach bardzo pozytywnej oceny całego poradnika można poczynić jeszcze kilka uwag. Pierwsza dotyczy zachęcającego tytułu artykułu o. Squarise *Istota spowiedzi* (s. 73). Czy rzeczywiście dobrze wskazuje on na refleksję, która – jak to precyzyjniej oddaje tytuł włoskiego oryginału – dotyczy spowiedzi w odniesieniu do sakramentalności, kierownictwa duchowego i potrzeby pomocy psychologicznej? W artykule na temat wyznaczenia „pokuty” w konfesjonale, na początku punktu zatytułowanego: *Pokuta wciąż zalecana*, Autor pisze: „Księżą, którzy rezygnują z zadawania pokuty podczas sakramentu spowiedzi, nie są jednak godni naśladowania” (s. 174). Potem natomiast cytuje *Kodeks Prawa Kanonicznego*, gdzie jest już jasno powiedziane o powinności spowiednika, na co raz jeszcze wskazuje kończąc ten podpunkt (s. 176). Po co więc osłabiać całą wypowiedź poprzez mylący podtytuł i mało zdecydowane pierwsze zdanie tego punktu? W poradniku należało by takich niejednoznaczności zdecydowanie unikać.

W tekście omawiającym spowiedź w trudnych sytuacjach życiowych temat aborcji warto by uzupełnić o wzruszające i pełne nadziei słowa Jana Pawła II zawarte w encyklice *Evangelium vitae* w nr 99, skierowane do kobiet, które dopuściły się przerwania ciąży. Szkoda też, że odnośnie problemu homoseksualizmu Autor nawet nie wspomniał o dokumentach Kościoła, które wieloaspektowo ujmują tę kwestię, a stwierdzając, że „obecnie ukazało się w Polsce wiele cennych publikacji na temat homoseksualizmu, godnych polecenia” (s. 352), nie podał ani jednego tytułu. Natomiast odnośnie depresji, jako częstej przyczyny cierpienia (s. 356), warto by precyzyjniej rozwinąć myśl o błędnym modelu pomocy i jaśniej podkreślić czego powinien unikać spowiednik, na czym polega błąd i jego konsekwencje.

Inna drobna sprawa, to noty dotyczące autorów zagranicznych ks. Raymonda Moloneya SJ i o. Cristoforo Squarise OFMCon. Są one znacznie uboższe niż informacje o autorach polskich. Ograniczają się bowiem do tytułów niektórych ich

publikacji, a przy drugim autorze nawet bez podania roku wydania. Czytelnik nie tylko nie wie, kiedy się oni urodzili i czy jeszcze żyją, ale także jakie są ich kompetencje naukowe lub praktyczne w odniesieniu do sakramentu pokuty i pojednania. Brak ten oczywiście w żaden sposób nie przeszkadza w owocnej refleksji nad treścią obu artykułów.

Książka została wydana starannie, jednak jak zwykle przy dużej ilości stron (ponad 450) korekcie umknęły nieliczne błędy literowe. Dla przykładu, na s. 180 w nagłówku imię i nazwisko autora zostały napisane od małej litery: „dariusz kowalczyk sj”. Na s. 378 można przeczytać: „w integracji oby tych podjąć”, na s. 444: „wnikliwego badanie sumienia”, a na s. 451: „prosić o wybaczenia”. Do niektórych błędów przyczynić się mogła automatyczna korekta komputerowa, np. na s. 442 jest: „okrycie życiowych celów, a na s. 443: „łatwość okrywania tego, co dobre”. Gdyby karty książki były szyte, a nie klejone, można by ją nieco odważniej i szerzej otwierać. Przy częstszej lekturze, a książka jest tego warta, kartki zaczynają się odrywać.

Na koniec tych uwag należy jeszcze raz podkreślić, że książka stanowi bardzo cenną pomoc dla spowiedników i przygotowujących się do tej posługi seminarzystów. Powinna znaleźć się wśród lektur obowiązkowych szafarzy sakramentu pokuty i pojednania. Stanowi bowiem nie tylko ciekawą prezentację ważnych dla spowiednika zagadnień, ale także dobrą inspirację do dalszych własnych poszukiwań i przemyśleń służących coraz lepszej praktyce sakramentalnej.

Ks. Zbigniew Wanat